

Cultureel beleid

De Academie in Den Haag had een tentoonstelling ingericht van grote grijze schilderijen, een paar zalen vol. Samen met Co Westerik bekeek ik de handel.

— Gerrit, wat vind jij daar nu van? vroeg Co.

— Ik ben geneigd om er een grote letter tussen te hangen.

— Dat zou ik een ongelofelijke rotstreek vinden.

Dit is al lang geleden, maar het blijft een onverslijtbaar verhaal. Terwijl iedereen om plaatjes vraagt, liefst gekleurd, staat in deze geschiedenis een schilder voor ons die weet heeft van het geweld waarmee een enkele letter een hele tentoonstelling kan ontwrichten. Nu speelt het verhaal in Den Haag, in de school waar Jan van Krimpen heeft leren tekenen. En hoewel dit hoogstens een anecdotische wetenswaardigheid schijnt te zijn (het letterkundige klimaat waarin ik op de Academie heb kunnen werken is eerder aan de impuls van Henri Friedlaender te danken) heeft de Haagse Academie in dit opzicht een unieke plaats in de wereld; elders spreekt zo'n conversatie tussen een schilder en een ontwerper minder vanzelf.

Nu zou je allicht denken dat de Haagse Academie de Haagse beleidsmakers bijzonder ter harte zou gaan, maar daarvan is mij in de decennia die ik kan overzien nooit iets gebleken. Het is allicht niet leuk voor een beleid makende ambtenaar om elke dag op je eigen stoep te zien dat onderwijs niet op een ministerie gemaakt wordt, maar gewoon op school.

Het culturele beleid tobt ook met deze confrontatie. Terwijl de regenten zich inspannen voor de Nederlandse architectuur, schilderkunst, muziek en film, bereikt het Nederlandse letterontwerp de eerste rang zonder

dat er een commissie van overheid of bedrijfsleven aan te pas is gekomen. Aan de Nederlandse samenleving hebben wij geen cent subsidie of zelfs maar een vaag teken van herkenning te danken. Ons internationale aanzien kan het culturele bewind dan ook alleen maar ongelegen komen, want wie even doordenkt zou er uit op kunnen maken dat het hele culturele beleid meer kwaad dan goed doet en dus beter afgeschaft kan worden. Bij nog verder doordenken bedreigt deze conclusie ook het wetenschapsbeleid: Het is genoeg om scholen, bibliotheken en een dragelijk sociaal klimaat in stand te houden. De rest doen wij zelf wel of niet, maar in elk geval buiten de regenten om.

Cultureel beleid is, net als wetenschapsbeleid, een ongerijmdheid, een onbegrijpelijk begrip. Het veronderstelt deskundigen die vandaag met de normen van gisteren kunnen beoordelen wat morgen ondersteuning verdient, terwijl juist het gezichtspunt van waaruit zij dat oordeel zouden moeten vellen, morgen volstrekt irrelevant zal zijn. Beleidsmakers kunnen proberen om razendsnel achter de jongste ontwikkelingen aan te lopen, maar zij lopen achter. Dit komt godeloos aan het licht zodra het beleid te maken krijgt met een verschijnsel dat geen precedent heeft. De dynamiek van de cultuur brengt alle ambtelijke instanties, ook die van zogeheten ondernemers, in verwarring. Daarom moet de elite in discrediet gebracht worden.

Het begrip dat ik hiermee voor de onmogelijke positie van de Raad voor de Kunst, de Raad voor het Wetenschapsbeleid en de betrokken ministeries tentoonspreid strekt zich ook uit tot de nationale verlegenheid met de Nederlandse manifestatie op de Frankfurter Messe in 1993. Het heeft natuurlijk geen zin om het Concertgebouworkest of een balletgezelschap naar Frankfurt te sturen. Wie de Messe kent, weet dat de

honderdduizenden niet naar Frankfurt komen om naar een strikje te luisteren. Met letterontwerpen zou de Nederlandse cultuur zich in dit milieu veel effectiever kunnen presenteren. Het schrift is wel relevant voor een internationale manifestatie van boekproductie en op dit terrein heeft Nederland wel iets te bieden. Bovendien bereik je dan niet de vijfduizend mensen waar de ministeriële plannenmakers optimistisch op gokken, maar een paar honderdduizend bezoekers die er en passant mee geconfronteerd worden. Maar ik begrijp best dat regenten dit niet kunnen volgen. Helemaal te vergeven is deze kortzichtigheid echter niet, want in dit bijzondere geval kunnen wij iets van de geschiedenis leren. Wat zich nu afspeelt is weliswaar nog nooit vertoond, maar het is wel eens eerder voorgekomen dat een Nederlandse letterontwerper zijn weerga niet had in de wereld. Op de achtergrond van het actuele Nederlandse fenomeen staat de gestalte aan wie dit opstel gewijd is.

Jan van Krimpen

Er zijn andere Nederlandse letterontwerpers geweest die wij ons terecht herinneren of die wij ten onrechte vergeten, maar als het om hun betekenis voor de toekomst gaat dan steekt Jan van Krimpen boven alle anderen uit. Zelfs in het onwaarschijnlijke geval dat Spectrum en Romanée ooit als gedateerd ervaren zullen worden blijft het beginsel van kracht dat merkwaardigerwijs het duidelijkst af te lezen is in het gedateerde Romulus project, dat bovendien in de ogen van de direct betrokkenen, Van Krimpen inclusief, mislukt is.

De lezer van Van Krimpen's *On designing and devising type* voelt de mislukking al aankomen in de aanhef van het verhaal: 'Ik ontwikkelde een concept dat bij mijn weten ambitieuzer is dan alles wat voordien en sindsdien in de geschiedenis van drukletterproductie aan de orde is gesteld.

[U hoort het, dit wordt een greep naar de sterren en dat heeft nog nooit iets opgeleverd.]

Het idee was om een complete letterfamilie tot stand te brengen die, om te beginnen, een romein, een schuine romein, een vette en een smalle vette, schreeflozen in minstens vier gewichten, een cursief en Griekse letters zou omvatten. Destijds zag ik niet in, waarom de familie tot de genoemde soorten beperkt zou moeten blijven.

Van Krimpen schrijft de mislukking van het project toe aan de onvolkomenheden van de machinale matrijzenproductie. Deze klacht hebben wij meer gehoord, maar hier ontbreekt de nostalgische terugblik naar de goede oude tijd van het edele handwerk. Voor de schreeflozen wist Van Krimpen geen betere procedure dan mechanische produk-

Ηξει δε ημερα κυριου ως κλεπτης, εν η οι ουρανοι ροιζηδον παρελευσονται. *Adveniet autem dies Domini ut fur: in quo caeli magno impetu transient.*

Kadmos met Remer cursief

tie. En voor de calligrafische cursief was het wachten op modernere, betere produktiemethoden.

Grieks

De problemen waar de Griekse Romulus de ontwerper voor stelde zijn typisch voor de onbeholpen techniek van het pre-elektronische tijdperk. Terwijl iedereen iets anders op het ontwerp aan te merken had, maakten de technische beperkingen een lenige reactie op de commentaren onmogelijk. Dan is het verhaal van mijn Grieks vlugger verteld: Een advocaat uit Athene gaf mij een smerig visitekaartje. Ik hoefde het alleen maar met enige aandacht te bekijken om een klaagzang uit te lokken over het letterbestand van de Griekse drukkers. Ik ging naar huis en maakte *Kadmos* die ik naadloos op de cursief van *Remer* aan wilde laten sluiten. Net als Van Krimpen laat ik in mijn proefzetsel de accenten op het Grieks achterwege. De lawine van frutseltjes waaraan classici meer gehecht zijn dan de klassieken dat waren, heb ik in een flexibel bestand achter de hand. Juist dit was voor Van Krimpen ondoenlijk. Ik correspondeer met een Amerikaanse professor over de details en de hooggeleerde kritiek kan ik per kerende post in nieuwe varianten beantwoorden. Zo komt niet alleen aan het licht wat voor een handige pief ik ben, maar voor-

al dat Van Krimpen de aard van zijn mislukking goed doorzien heeft: Hij maakt een redelijke analyse van zijn avontuur, en hij geeft bovendien tamelijk nauwkeurig aan onder welke voorwaarden het plan wel uitvoerbaar zou zijn. Hij verzuimt eigenlijk alleen maar te vermelden hoeveel megabyte het werkgeheugen van de computer nodig heeft, maar daar kom je vanzelf achter.

Van Krimpen heeft het zich overigens bijzonder moeilijk gemaakt door de Griekse minuskel op een westerse tekstletter af te willen stemmen. Het cursieve karakter van de Griekse minuskel heeft hij miskend.

Schreeflozen

De kwestie van de Griekse Romulus (hoe krijg ik een harmonische combinatie met een Westers lettertype) hadden ook voorgangers van Van Krimpen kunnen bedenken; de schreeflozen zijn echter een originele verschijning op zijn verlanglijstje.

De negentiende eeuw heeft de behoefte aan bijpassende vette letters uit de lucht gegrepen. Ik weet nog steeds niet wat deze wens in zou moeten houden. Kijk ik naar de produkties die als bijpassende vette letters aangeprezen worden dan is dat niet alleen waardeloze rommel, maar ook passen zij nergens bij. De Times heeft voortreffelijke kwaliteiten. De vette Times heeft geen enke-

le kwaliteit en bovendien zou de helft van de letters veel eerder bij een Baskerville passen dan bij de parafrase op Garamond die wij onder de naam Times kennen. Maar goed, wij moeten eraan geloven en zelfs Van Krimpen voegt zich naar het leergezag.

Wat ik hier voor lelijks van vette letters zeg, geldt in mindere mate voor schreeflozen, maar de ware leer schrijft voor dat die zich niet samen met een tekstletter in het openbaar mogen vertonen. Wat kan de stijl gefrustreerde neo-calvinist, die Van Krimpen van een afstandje lijkt te zijn geweest, ertoe gebracht hebben om de paus in de kerkeraad te kiezen? Schreeflozen in een familie van tekstletters en dan ook meteen in 'minstens vier gradaties'.

Aan dezelfde Haagse gracht als de Academie is het museum gevestigd waar de meeste tekeningen van het Romulus project bewaard worden. Wat daar ontbreekt, de tekeningen voor de Cancelaresca Bastarda, is bij de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek in goede handen. De Haagse collectie hadden wij onmiddellijk bij de hand. Als een student zover gevorderd was dat hij zelf merkte hoe hij in zijn eigen concept verstrikt geraakt was, dan stuurde ik hem de deur uit: op dit probleem is Van Krimpen op zijn manier ook vastgelopen. Ga maar eens kijken of zijn tekeningen jou iets te zeggen hebben.

Het zou best leerzaam kunnen zijn om meesterwerken te bestuderen als die meesterwerken ons niet zo nadrukkelijk toe zouden schreeuwen dat een gewoon mens daar natuurlijk niet aan kan tippen. De tekeningen van de Romulus daarentegen helpen de ontmoedigde student weer overeind. Het probleem van Van Krimpen mag op een hogere étage liggen dan het probleem van de student, het adres herkent hij maar al te goed. Elke student die ik naar Meermannogestuurd heb is fleuriger teruggekomen.

In elke studie die meer op het inzicht van de studenten gericht is dan op de reproductie van feiten komt het moment dat studenten zich bedrogen voelen bij de beoordeling. Er blijken opeens maatstaven te gelden waar niet over gerept was bij de opgave. Een goede schoolmeester zal uitleggen dat de studenten die nieuwe normen zelf opgeroepen hebben. Zij waren nog niet aan de orde maar de gepresenteerde werkstukken dwingen de criticus om op zijn eigen programma vooruit te lopen. Hij verzekert de verontruste studenten uiteraard dat het nieuwe aspect niet meetelt bij het oordeel.

Ik heb altijd nauwkeurig willen aangeven welke normen voor verschillende fasen van de studie gelden. Dat dwong mij om het diffuse domein van het schrift in een ondubbelzinnige analyse te beschrijven. Het begin heb ik ruim twintig jaar geleden in Amerika gepubliceerd. De laatste verfijningen heb ik verleden jaar in het openbaar voorgesteld, ook in Amerika. Ik weet nu bijna hoe ik verder moet, in de Betuwe.

Al heel gauw hebben wij het onderscheid tussen magere en vette letters als onbruikbaar over boord gezet. Inplaats daarvan zijn onze fameuze contrastveranderingen gekomen. Zij stellen ons in staat om de verzwarende van dikke stukken (contrastvergroting) en de verzwarende van dunne stukken (contrastverkleining) bewust te manipuleren.

Vanuit dit gezichtspunt is het merkwaardig dat die zogenaamde bijpassende lettertypen altijd beperkt zijn gebleven tot varianten die door contrastvergroting gedomineerd zijn. Het principe van contrastverklei-

eeeeee

contrastvergroting

eeeeee

contrastverkleining

ning is volkomen gelijkwaardig met contrastvergroting. Schreeflozen die onder leken voor eenvoudig doorgaan zijn uiterst gecompliceerde constructies. In Haagse kring kunnen wij het *uitgangspunt* voor een schreefloos ontwerp thuisbrengen als het *eindpunt* van een reeks contrastverkleiningen, maar dat weten alleen wij. Gradaties zouden ook aan onze analyse ontsnappen als wij niet op het idee gekomen waren om de contrastverkleining op een assenstelsel tegen de contrastvergroting uit te zetten. Maken wij vervolgens interpolaties van beide assen dan ontstaan de vette schreeflozen in de uithoek van het systeem als letters die een klein contrast hebben en een groot gewicht.

Zulke overwegingen lagen volledig buiten het gezichtsveld van Van Krimpen. Hij had

eeeeee eeeeeee
eeeeee eeeeeee
eeeeee eeeeeee
eeeeee eeeeeee
eeeeee eeeeeee

assen met interpolaties

heel andere dingen aan zijn hoofd, terwijl hij bovendien de situatie die hem op zulke gedachten had kunnen brengen altijd ontweken is: leraar worden was wel het laatste wat hij ambieerde.

Leg ik nu mijn assenstelsel op het Romulus project dan heeft Van Krimpen de contrastvergroting in principe volledig opgenomen. Contrastverkleining komt niet in zijn concept voor, wat ons niet hoefde te verwonderen als Van Krimpen de reeks schreeflozen maar weggelaten had. In mijn termen betekent dit dat Van Krimpen slechts op één as gewerkt heeft. De interpolatie heeft hij overgeslagen. In dit rechtlijnige concept krijgt hij toch een tweede dimensie door de regel schreeflozen, die als een verschoven kopie van de reeks tekstletters onderin het schema staat.

Het is niet uitgesloten dat wij ons probleem niet alleen in een theoretisch model op het werk van Van Krimpen projekerden, maar dat wij hem ook lichtvaardig onze over-

het concept van Van Krimpen

wegingen toedichten. Dat zou echter aan het licht komen wanneer studenten in het werk van Van Krimpen tevergeefs naar de aansluiting op onze benadering zouden zoeken; omdat ik hen dan op het verkeerde been gezet heb zouden zij Van Krimpen ongetwijfeld als irrelevante decoratie aan de kant gooien. Het verbaast hen echter hoogstens dat dit mislukte oude werk zo actueel blijkt te zijn voor de aankomende ontwerper. Nu zou je kunnen zeggen dat ik dat die studenten wel aan-gepraat zal hebben. Daar heb ik niet van te- rug: aan hen die alleen op andermans gezag kunnen geloven verkondig ik de actualiteit van Jan van Krimpen ex cathedra.

Gezet uit de Tret van Gerrit Noordzij.
Druk: Casparie, Heerhugowaard.
Ontwerp: Gerrit Noordzij.

Januari 1992

Analyse
van een mislukking.
Ter ere van
Jan van Krimpen
1892-1958

Gerrit Noordzij De actualiteit van het Romulus projekt

Dit is al lang geleden, maar het blijft een onvergetelijk verhaal. Terwijl iedereen om plaatsen vroeg, heb ik gekleurd, want in deze geschiedenis van schilder voor ons die west heeft van het geweld waarmee van welke zij een heel tentoonstelling kon ontwer- ken. We spreken het verhaal in Den Haag in de school waar Jan van Krimpen heeft leren te- kenen. En hoewel die hoogstens een anecdo- tische wetenschappelijkheid schijnt te zijn, over letterkundige kluisen waarvan ik op de Academie heb kunnen werken in verband met de impulsieve kunstenaars die dankzij heeft de Haagse Academie in dit oprichte een- voudige plaats in de wereld elders spreekt de overeenkomst tussen een schilder en een ontwerper minder wettelijk.

Wie zou juist denken dat de Haagse Academie de Haagse beeldmakers bijzon- der het beste zou zijn, maar daarvan is wij- ze de deuren die de kunst overzien nooit iets- gelaten. Het is allereerste een voorbeeld be- ken makende studeer naar een elke dag op je- digen moet weten dat onderwijs niet op een- voudige manier wordt maar gewoon op- school.

Wie zou denken dat het ook niet deze con- ditionele terwijl de regeringen zich aanspan- nen voor de Nederlandse architectuur, schil- derkunst, muziek en film, bereikt het Neder- landse letterkundig werk de laatste rang zonder

Geen enkel beeld is met als wetenschapp- elijk begrip. Het veronderstelt denkbeelden die vandaag met de namen van studenten kunnen bevestigden wat mogelijk onder- ning verdient. Overigens juist het gebruik van een woord dat de overlevenden moeten vellen, moegen volstrekt irrelevant en zijn. De beeldmakers kunnen proberen om rader- gelijk achter de jongste ontwikkelingen aan te- lopen, maar zij lopen achter. Dit komt gena- deloos aan het licht zodra het beleid te ma- ken krijgt met een verscheiden dat geen pre- cedent heeft. De dynamiek van de cultuur brengt alle spirituele fantasies ook die van zogeheten ouderwetse, in verwarving. Daarom moet de elze in discredit gebruikt worden.

Het begrip dat ik hiermee voor de ome- gelijke positie van de hand voor de Kunst, de hand voor het Wetenschappelijk en de be- trokken kunstenaars tentoonstelling strekt zich ook uit tot de nationale verlegenheid naar de Nederlandse manifestatie op de Frankfurt Messe in 1991. Het heeft natuur- lijk geen zin om het Concert gebouwen of een talloze gebouwen naar Frankfurt te stu- ren. Wie de kluis kent, weet dat de